

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM KÜLTÜR POLİTİKASI VE KAĞITÇILIK

Yard.Doç.Dr. Kemal BAKAR

Kocaeli Üniversitesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ile birlikte ortaya çıkan anlayış; ekonomik, kültürel ve siyasal yönleriyle bir bütün olarak batı uygarlığı standartları içinde, çağdaş uygarlığa ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için de devlet eliyle gerçekleştirilen etkinlikler baskın rol oynamaktadır. Bu anlayış yönergesinde devlet, hem ekonomik kalkınmayı sağlayacak ve hem de Türk halkına batılı normlara uygun bir kültür verilmesi görevini üstlenecektir. Bu görev aynı zamanda siyasal ve düşünsel düzenleyici olarak da gerçekleştirilecektir.

Eski siyasal iktidarın niteliklerini değiştiren Mustafa Kemal, yeni yönelimle kültür öğelerini çağdaşlaşmaya yönelik değiştirmek durumundaydı. Yeni insan ve vatandaş tipiyle yakından ilgili olan Kemalist anlayış ister istemez halkın nasıl eğitileceğini belirleyip, yine devlet üstüne almak zorundaydı. Kitlelere yeni kültürel öğeleri vermek, devletin önemli ödevlerinden birini oluşturmaktaydı.

Kültür ve eğitim yoluyla yeni insan ve vatandaş oluşturma ödevini üstüne alan devlet, bu amaca yönelik ve farklı bir eğitim felsefesiyle yeni eğitim kurumları açmıştır. Bu yeni eğitim kurumlarında Kemalist kültür anlayışı doğrultusunda eğitilecek kitlelerin önemli gereksinimlerinden birini kağıt oluşturmaktaydı.

Kağıt, gerek kültürel ve gerek endüstriyel kullanımıyla, insanın en temel gereksinimlerinden birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, bir ülkedeki kişi başına düşen kağıt tüketim oranı, o ülkenin hem kültürel ve hem de teknolojik gelişmişliğinin önemli göstergesidir. Kağıt, bir ülkenin kültürel ve teknolojik gelişmişliğinin bir göstergesi ise; Mustafa Kemal öncülüğünde çağdaş bir ulus olma süreci içinde olan Türkiye Cumhuriyeti devletinin öncelikle oluşturacağı sanayi dallarından birinin de kağıt sanayi olması kaçınılmazdı. Dolayısıyla çağdaş uygarlığın ilerisine varma çabasında olan bir önderin, çağdaş uygarlığa ulaşma aracı olarak gördüğü yeni eğitim ve kültür politikası ile ulusal kağıt sanayi oluşturma arasında kopmaz bağlar olması kaçınılmazdı.

Cumhuriyet Dönemi Kağıtçılık ve Kağıt Sanayinin Kurulması ve Bazı Siyasi Gelişmeler

Osmanlı devletinin çeşitli dönemlerinde kurulan kağıt yapım evlerinin varlıklarını,

koruyamamaları nedeniyle Cumhuriyete kağıt üreten bir işletme devredilememiştir. Dolayısıyla ulusal mücadele ve Cumhuriyetin ilk döneminde sıkıntısı çekilen maddelerden birini de kağıt oluşturmaktaydı. Tamamıyla ithal edilen kağıt, Cumhuriyet hükümetlerinin en önemli ithalat kalemlerindendi.

Cumhuriyet hükümetlerinin önemli dış ticaret kalemlerinden birini oluşturan kağıtçılık sanayinin kuruluş çabaları 1928'de başlamıştır. Dönemin iktisat bakanı Şakir Kesebir bizzat hazırladığı ekonomik raporda; düzenli olarak artış gösteren kağıt ithalatının ana nedenlerinin, vazgeçilmez temel gereksinimlerden olan kağıdın, tüketim oranındaki hızlı artışa bağlamaktaydı. Kağıt tüketim oranının artması, uygarlık ve kültürel gelişmenin bir göstergesi sayıldığından, kağıt tüketimi ve ithalatı sınırlandırılmazdı. Diğer yandan kağıt tüketiminin sınırlandırılması eğitimin gelişmesini engelleyeceğinden de sakıncalıydı.

Tamamıyla dışardan karşılanan ve günden güne tüketim oranı artan kağıdın bir kısmının yerli üretimle karşılanması tasarıları gündeme gelmiş ve anılan raporda bu yönde çalışmalar yapılması öngörülmüştür. Kağıt sanayi projesinin gerçekleştirilmesi, bu alanda yurt dışı eğitimi almış ve ilk ulusal kağıt sanayinin kurulmasına öncülük eden M.Ali Kağıtçı'ya verilmişti. İç ve dış nedenler özellikle 1929 Dünya ekonomik krizinin başlaması girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştı. Bu dönemde kağıt sanayi kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca, bu projeyi İş Bankası 1932 başlarında ele almıştır. İş Bankası da kağıt sanayi kurma çalışmasının başına M.Ali Kağıtçı'yı getirmiştir. İş Bankasının kağıt fabrikası kurma girişimi ile birlikte siyasi atmosferin ısındığını ve İnönü-Bayar çekişmesinin hızlandığını göreceğiz.

İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar, kağıt fabrikası kurma işini İş Bankası gündemine alır. Banka, kağıt, karton, gazete ve sigara kağıdı üretecek bir fabrika kurma girişimlerini başlatır. Banka, hazırladığı proje ve şartnameyi İktisat Bakanlığına sunar. Bu dönemde Türkiye'de devletçi ekonomik yatırımlar hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. 1932 Temmuzunda bir dizi radikal devletçi yasalar meclisten çıkarılır. İktisat Bakanlığının başında İnönü'ye yakın M.Şeref Özkan vardır. Mustafa Şeref, Hükümetin kağıt fabrikası kurma eğiliminde olduğu gerekçesiyle İş

Bankasının başvurusunu reddeder. İktisat Bakanlığının bu tutumu İş Bankasını ve özel çevreleri kızdırmıştır.

Özel sektörün sözcüsü durumundaki İş Bankası çevresi durumu Bayar aracılığı ile Mustafa Kemal'e aktarırlar. İş Bankasının kurucusu Mustafa Kemal Yalova'da tatildedir. İktisat Bakanı M.Şeref Yalova'ya çağrılır. M.Kemal sofrada bakanı sert biçimde paylar ve görevden aldığını bildirir. Yerine ikinci kez İktisat Bakanlığına Celal Bayar getirilir. Bu olaydan sonra, bir anlamda radikal devletçi tutum içinde olan kesimin kulağının çekildiği ve özel sermaye çevrelerinin rahat bir soluk aldığı söylenebilir. Ancak bu gelişmeler M. Kemal – İnönü kurgunluğa yol açmış ve giderek 1937'de başbakanlıktan uzaklaştırılmasına neden olmuştur.

Tüm bu gelişmelere karşın, Celal Bayar'ın bakanlığı döneminde kağıt fabrikasının kurulması I.Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde İş Bankasına değil, Sümerbank'a verilmiştir. Sümerbank çatısı altında 1934'te İzmit'te temel atılan kağıt fabrikası 1936'da üretime geçmiştir.

Kağıt fabrikasının kuruluş aşamasında özel sektör çevreleri ve devletçi anlayışı savunan kadro arasında siyasi güç gösterisine neden olan olaylar olmasına karşın, İş Bankası lehine tavır koyan Mustafa Kemal'in bir devlet işletmesi olarak kağıt fabrikasının kurulmasına karşı çıkmaması nasıl açıklanacaktır? Bunun yanıtını bir anlamda 1930'lardaki uygulanan eğitim-kültür politikalarında aramak gerekecektir.

Mustafa Kemal'in Eğitim-Kültür Politikası ve Kağıt İlişkisi

Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş atımlar yönergesinde ulus ve ulus bilinci oluşturma girişiminde, kültür öğelerinin değiştirilmesi zorunluydu. Bu açıdan halkın nasıl eğitileceği de devletin önemli ödevlerinden birini oluşturmaktaydı. Halkın eğitilmesi yönünde üç temel öge ortaya konulmuştu. Yeni rejime uygun vatandaşlar yetiştirmek, vatandaşa geniş bir kültür verilmesini sağlamak, vatandaşları mesleklerinde ilerletmek ve yeni mesleklere hazırlamaktır.¹ İşte bu çerçevede, sonradan altı ok biçiminde örgütlenen kısa yoldan batılılaşma ilkeleri yeni Türk kültürünün belirleyicisi oldular.

Eski dönemin dinsel, kültürel ve siyasal anlayışına dayalı okullar yerine çağdaş okullar, programları ve ders kitapları ile birlikte oluşturulmuştur. Yeni sisteme uygun vatandaşları yetiştirme doğrultusunda, Milli Eğitim Bakanlığı yoluyla okullaşma ve eğitimin yaygınlaştırılmasını devlet üstüne almıştır. İlköğretim zorunlu ve tüm eğitim aşamaları parasız olarak belirlenmiştir. Okuma-yazmanın yaygınlaştırılması doğrultusunda

yeni harfler ve alfabe yapılmıştır. Cumhuriyeti izleyen on beş yıllık süreçte, çok geri olan okullaşma ve okuma-yazma oranı önemli oranda artmış, öğretmen öğrenci sayısı epeyce yükselmiştir. 1923-1935 arası bazı yıllarda öğrenci artışı şu biçimde gerçekleşmişti:

1923-24.....	342.000
1926-27.....	436.000
1934-35.....	647.000 ²

Öte yandan vatandaşa geniş kültür verilmesini sağlamak için, CHF programında yığını yetiştirme ve halkevleri projesi yer almıştı. Klasik okul eğitimi dışında, yığınlara devamlı ve Türkiye koşullarına uygun bir halk eğitimi verilmesi, bu amaçla çalışan Halkevlerini, Halkodalarını devletin koruması öngörülmekteydi. Böylece yeni ideoloji ve kültürel anlayış kitlelere ulaştırılacak ve benimsetilebilecekti.³

Tüm bunların yanında ulus-devleti oluşturma ve onun vatandaşlarını yaratmada dil ve tarih tezleri üzerinde yoğun çalışmalar başlatıldı. Özellikle 1932'den sonra kişisel olarak, ekonomik ve sosyal konulardan çok Mustafa Kemal'in kültür ve eğitim ile daha yoğun olarak dil-tarih çalışmalarıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Bu gelişmelerin ışığında uluslaşma süreci içerisinde, fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür kuşaklar yetiştirmenin; bir başka deyişle demokratik anlayışlı bir toplum yaratmanın hedeflenmesi aynı zamanda yeni rejime uygun vatandaşlar yetiştirmek anlamına da gelmektedir. Kültür ve eğitim politikası, laiklik ilkesi uygulamasıyla beraber devletçi dönemde yeni bir biçim alması sağlanmaya çalışılmıştır.⁴

Özetle ortaya konulan Kemalist kültür ve eğitim politikaları sürecinde, devletin etkin yönlendiriciliğini ve bu politikaların yaşama geçirilmesinde birincil rol oynadığını görmekteyiz. Kemalist anlayış çerçevesinde vatandaşlara yeni kültür ve eğitim veren devlet, işlevini yerine getirirken kullandığı önemli araçlardan birisini kağıt oluşturmaktadır. Öyle ki devlet 1928'de ithal ettiği kağıdın yarısını bu amaçla kullanmaktaydı. Kağıt ihtiyacı özellikle eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni harflerin kabulü ile daha da artmıştı.⁵ Şakir Kesebir Raporunda ülkemiz eğitim gelişmesinin yıldan yıla artan kağıt tüketimi ile izlemek olasıdır denilmekte ve örnek olarak; 1923'te 3.167.000 lira

² Özer Ozankaya, Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.252-53

³ Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Terk Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.78

⁴ Levent Köker, Moderenleşme Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s.109

⁵ Sabih Alaçam, İnkılap Türkiyesinde Kağıtçılık, İstanbul 1940, s.34-35

¹ Nusret Kemal Köymen, Halkçılık ve Köycülük, Ankara 1934, s.28-29

değerinde 14 ton kağıt ithal edilmişken, 1928 yılında 5.385.000 lira değerinde 23,5 ton kağıt ithal edilmesi gösterilmektedir.⁶

Bir başka kaynaktan, eğitim-kültür ve kağıt sanayi ilişkisi şöyle değerlendiriliyor: "Türkiye'de 1930'lu yıllarda ithal ikameci bir sanayileşme modeli gerçek anlamıyla bir sanayileşme sürecinin başlangıcını oluşturuyor. Şeker, dokuma ve çimento yanı sıra kağıt üretimi için de harekete geçiliyor. Kağıt ve çimento o yıllarda önem verilen eğitim ve inşaat için temel önemdeydi."⁷

Kağıdın gerekliliğini Peyami Safa şöyle dile getiriyor: "... Kağıt bizim her şeyimizdir. Bütün bilgilerimizi onunla aldık, gene onunla veriyoruz. Kağıdın aziz delaleti olmasaydı ne öğrenebilir ne öğretebilirdik; Ne haber alabilir, ne verebilirdik. Kulağın yakından kapabildiği dar bilgisiyle, dilin uzağa gitmeyen kısa ifadesi içinde, köşe başını geçmeyen bir tecrübe, ıttıla ve neşir arasında kalırdık."⁸

M.Kemal ise kağıdın gerekli bir madde oluşu ve kağıdın işlevini şu konuşmalarıyla dile getirmektedir: "... iktisadi davamızı kurmak gereği her gün daha gerekli ve zorunlu bir durum alıyor. Memleketin gerekli sanayinin kurulması bitmedikçe, her açıdan yürek ferahlığı duymamıza olanak yoktur. Bu nedenle ülkenin sanayi donanımını tamamlamak için bütün çaba dikkatimizi sarf etmeyi yerinde buluyorum."⁹ Bir başka konuşmasında ise: "... Ama ben biliyorum ki ötekilerden vazgeçilse bile kağıt fabrikasından vazgeçilemez. Çünkü bir ülke, kağıdını kendi yapamadığı zaman ulusal kültürünü yabancı lütfuna bağlar. Kapitülasyonların en tehlikelisi de budur. Ve ötekilerden önce bütün dikkat ve ilgimizi kağıt sanayinde toplamalıyız."¹⁰ Demektedir.

Tam bağımsızlaşma yolundaki bir ülkenin ekonomik ve kültürel bağımsızlığı birincil önemdedir. M. Kemal bir taraftan devletçi sanayi uygulamalarıyla ülkenin ekonomik bağımsızlığını sağlamaya çalışılırken, diğer yandan da ulusal kültür politikalarını yaşama geçirerek kültürel kapitülasyonu aşmaya çalışmaktadır. Bunun birincil aracı olarak yerli kağıt üretimin yaşama geçirilmesini vermektedir. Bu anlayış doğrultusunda 1933'te oluşturulan birinci beş yıllık sanayi planında, diğer temel sanayi işletmeleriyle birlikte kağıt sanayi öncelikli olarak yaşama geçirilen sanayilerden olmuştur.

Sonuç Yerine

⁶ Şakir Kesebir, İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor, Ankara 1930, s.56-58

⁷ Taylan Işık, Türkiye Tekelci Kapitalizmi ve Yapısal Bunalımın Nedenleri, İstanbul 1997, s.69

⁸ Peyami Safa, "Kağıt", Cumhuriyet, 21.4.1936

⁹ 1 Kasım 1933 TBMM Açılış Nutkundan

¹⁰ SEKA Dergisi, Nisan 1986 S.9 s.9

Daha önce sorduğumuz soruya yani kağıt sanayi İş Bankası eliyle bir özel işletme olarak değil de Sümerbank çatısı altında bir devlet işletmesi olarak yaşama geçirilmesinin gerekçesi sorusunun yanıtını vermek gerekmektedir.

Oysa ki kağıt fabrikasının kimin tarafından kurulacağı tartışmaları bazı siyasi sorunlara yol açmış ve Yalova operasyonuna yol açmıştı. Birinci Sanayi Planını uygulayan bakanlığın başında Celal Bayar vardır ve görevi anılan operasyonla getirilmişti. İktisat Bakanı Bayar, İş Bankası çevresinin gücenmesine karşın, "dedikodu olur diye" fabrika yapımının Sümerbank'a verildiğini belirtmektedir. Bu yanıt bunca fırtınanın koparıldığı bir olay için pek inandırıcı değildir. İş Bankasının amacı, şeker sanayinde olduğu gibi kağıtta da tekel elde etmektir. Çok gerekli bir maddenin tekelini elde etmenin ne kadar karlı olacağı ortadadır. İş Bankası iştirakleriyle kurulan Alpullu ve Uşak Şeker şirketleri daha karlı gördükleri için üretimden vazgeçip şeker ithalatına yönelmişlerdi.

Kağıt fabrikası kuruluş sürecinde, başlangıçta siyasi olarak İş Bankası yanında tavır koyan Mustafa Kemal, kağıt fabrikasının daha sonra devlet tarafından kurulmasına ses çıkarmamıştır.

İş Bankasının şeker sanayinde anılan olumsuz örneğinin kağıtta da tekrarlanması olasılığı, bir anlamda ulusal kültür politikası açısından olumsuz sonuçlar doğurması kaçınılmazdı.

Zaten 1930'lardan sonra kendisini eğitim-kültür ve dil çalışmalarına veren Mustafa Kemal'in başka türlü bir tutumda bulunması beklenemezdi. Çünkü, gerek kültürel bağımsızlığa verdiği önem ve gerekse 1930'ların parti-devlet bütünleşmesi sürecinde, Kemalizm ideolojisinin oluşturulması çabalarının yoğunlaştığı bir dönemde, kararın bu yönde çıkması daha mantıklı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALAÇAM, Sabih, İnkılap Türkiyesinde Kağıtçılık, İstanbul 1940
ALTUĞ, Kurtul, “Celal Bayar Atatürk ve İnönü’yü Anlatıyor” Tercüman, 14.6.1981
BAKAR, Kemal, Devletçiliğin Oluşum Sürecinde SEKA, Doktora Tezi, Yayımlanmamış
IŞIK, Taylan, Türkiye Tekelci Kapitalizmi ve Yapısal Bunalımın Nedenleri, İstanbul 1997
KESEBİR, Şakir, İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor, Ankara 1930
KOCABAŞOĞLU, Uygur ve diğerleri, SEKA Tarihi, Ankara, 1997
KÖKAR, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
KÖYMEN, Nusret Kemal, Halkçılık ve Köycülük, Ankara 1934
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ
OZANKAYA, Özer, Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994
PARLA, Taha, Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku, İletişim Yayınları, İstanbul 1995
SAFA, Peyami, “Kağıt” Cumhuriyet 21.4.1936
SEKA Dergisi